

ՍԱՀԱԿ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

“ՎԱՍՆ ԽԱՂԱՂՈՒԹՅԱՆ ԱՄԵՆԱՅՆ ԱՇԽԱՐՀԻ”

(ՔԱՐՈՑ՝ ԽՈՍՎԱՍՏ Ս. ԷԶՄԻԱՍԵՆԻ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐՈՒՄ)

Եր կրոնական պոեզիայի, հոգևոր բանաստեղծության ամենասիրված թեմաներից մեկն է եղել խաղաղության թեման։ Հայոց Առաքելական եկեղեցիներում, միշտ հնչել են խաղաղության օրհներգներն ու ալիլուիաները։ Հայ ժողովուրդը դարեր շարունակ իր տաճարներում աղոթել է և մինչև այսօր էլ ամեն օր աղոթում է «Ամենայն աշխարհի» խաղաղության համար։ Նա ցանկանում է այդ խաղաղությունը «ամենեցուն»՝ բոլոր ազգերին, կրոններին, լեզուներին, բոլոր նրանց, ովքեր կարիք ունեն խաղաղության, խաղաղ ստեղծագործ կյանքի։

Քրիստոնեական ո՛չ մի եկեղեցի, ո՛չ մի ժողովուրդ, իր պատմության ողջ ընթացքում, այնքան բուռն սիրով չի ձգտել խաղաղության, չի պայքարել հանուն խաղաղության, որքան մեր ժողովուրդը։ Հայ ժողովրդի պատմության մեջ կարմիր թելի նման երևում է նրա խաղաղության ձգտումը։ Նա անցյալում զուրկ է եղել խաղաղությունից։ Դարերի ընթացքում միշտ սուր են բարձրացրել մեր երկրի ազատության և անկախության վրա, վիրավորել են մեր ժողովրդի ազգային արժանապատվությունը, արհամարհել են մեր լեզուն և եկեղեցին, ավերել ու ամայացրել են նրա ծաղկուն քաղաքներն ու շեն ավանները, ոչնչացրել նրա ստեղծագործած նյութական և հոգևոր կուլտուրայի հուշարձանները։ Մեր ժողովուրդը ցանկ է, ուրիշներ հափշտակել, կերել են, հազար անգամ ավեր է տեսել, շղթավել է բազմաթիվ անգամ, մեր դաշտերն ու գետերը հաճախ են ներկվել մեր խաղաղասեր ժողովրդի անմեղ արյու-

նով։ Բայց երբե՛ք նրա հոգում չեն մարել խաղաղության ձգտումն ու վերջնական հաղթանակի նկատմամբ պայծառ հավատն ու հույսը։

Որքան խոր է եղել նրա տառապանքը, այնքան էլ պայծառ է եղել նրա իղձն ու ակնկալությունը խաղաղության համար։ Ինչ է տենչացել մեր ժողովուրդը իր ողջ կյանքում. ունենալ այն ամենը, ինչից զրկված է եղել նա, ունենալ ազատ ու անկաշկանդ կյանք, խաղաղ աշխատանքի պայմաններ և, որ կարևորն է, ապրել խաղաղության, անվտանգության մեջ։ Մեր ժողովուրդը՝ իր դարավոր պայքարի կենսափորձով համոզված է եղել, որ բարու և չարի պայքարը վերջանում է նրանով, որ բարին ի վերջո հաղթանակում է, չարը պարտվում և պատժվում։ Դա մեր ժողովրդի իր անպարտելի ուժի և վերջնական հաղթանակի մասին ունեցած վառ համոզման, նրա լավատեսության ցայտուն արտահայտությունն է. այդ հավատը կազմում է մեր ժողովրդի գաղափարական ողնաշարը։ Հայ ժողովրդի հոգուն խորթ է եղել հոռետեսությունը, չնայած այն բանին, որ նա ծանր, իրավազուրկ, անպաշտպան կյանք է ունեցել, չնայած այդ բոլորին, նրան հատուկ է եղել պայծառ գիտակցություն և խորը համոզում, որ կհաղթի իր բոլոր թշնամիներին։ «Գալական զորութեան գխաշ թո խողոր մեզ Քրիստոս, և սովաւ յաղթեսցուք անօրէն թշնամւոյն»։

Մեր ժողովուրդը, խաղաղ կյանքի պայմաններում, աշխատանքային մեծ սիրազոր ժողովամբ, ժայռերից վարդեր է քաղել, անապատները ծաղկալից բուրաստանների է վերածել, հրաշակերտել է ճարտարապե-

տական հոյակապ կոթողներ, որոնք նրա հանճարի փառքն են պատմում դարերին, զարգացրել է գիրն ու գրականությունը, գեղարվեստն ու կուլտուրան, հնչեցրել իր աշխատանքային ու սիրո սքանչելի երգերը: Խաղաղություն և աշխատանք—ահա թե ինչի՝ է ձգտել մեր ժողովուրդը: Շատ խորը և իմաստուն են եղել մեր ժողովուրդի հայացքները աշխատանքի և խաղաղության մասին: Հայ ժողովուրդը շատ բարձր է գնահատել, և՛ աշխատանքը, և՛ խաղաղությունը:

Մեր աշխատասեր, խաղաղասեր ժողովուրդը միշտ ապրել է իր արդար վաստակով, իր ճակտի քրտինքով, աչք չի ունեցել օտարի հողին, ջրին, հացին: Նրա համար սուրբ է եղել մյուս աշխատավոր ժողովուրդների վաստակը, չէ՞ որ աշխարհում բոլոր նյութական ու հոգևոր բարիքների ստեղծողն է եղել հասարակ աշխատավորությունը: Մեր ժողովուրդը չէր կարող այլ կարծիք ունենալ աշխատանքի մասին: Արդար ու ստեղծագործ աշխատանքի գլխավոր նախապայմանն է եղել միշտ խաղաղությունը, և դրա համար էլ խաղաղության մշտական և ամենաշերտ ջատագովն է հանդեսացել աշխատավոր ժողովուրդը, միշտ և ամենուրեք: Աշխատանք և խաղաղություն՝ հայ ժողովուրդի հոգու երկու բեռներն են եղել:

Մեր կրոնական գրականությունը տոգորված է եղել հենց այս աշխատանքային խաղաղությամբ, որի մեջ պատկերված է մի աշխարհ լավագույն կյանքի պատկերով: «Ջխաղաղութիւն քո տուր մեզ, Տէր»: Մեր ժողովուրդի խաղաղասիրական ձգտումները իրենց արեգորիկ արտահայտությունն են գտել լայն չափով մեր հոգևոր երգերում և աղոթքներում, գիրքեր և ցեղեկ մեր ժողովուրդը աղոթել է խաղաղության համար: Նրա միտքը միշտ ճնշված է եղել իրար ետևից արագ հասնող աղետների ծանրության տակ: Նրա մոայլ, անարև կյանքը ստիպել է նրան կրոնի, հավատի սրբությունների մեջ գտնել մխիթարություն, կյանք, օր ու արև, խաղաղություն, աշխարհը և մարդիկ զլացել են նրան այդ: Լուսո մեծ երգիչ Շնորհալին, իր «Արևագալ»-ի հրաշալի երգերի մեջ, վերանայով լուսո առավոտյան միստիկական աշխարհը, լո՛ւս, կյանք, խաղաղություն է հայցում, աղերսում, իր ժողովուրդի, իր երկրի համար, որպեսզի Լուսո Արարիչ Աստվածը պարսպեալ պահեստ է զօղովուրդս իւր աստուածային զօրութեամբն»:

Մեր անտիկ գրականության մեջ, մեր հայրենասեր պատմիչներն ու հոգևոր երգասացները հաճախ են փնտրել հայ ժողո-

վրդի անկուր տառապանքների բացատրությունը ու նշել ելքը: Ինչ՞ու պսքան աղետներ եկել են հայ ժողովուրդի գլխին: Մեր պատմիչները, հրեա ժողովուրդի օրինակով, հին կրոնական տրադիցիոն վարգով, մեր ժողովուրդի թշվառությունը, կեղեքումը, շարժարանքը, համարել են աստվածային պատիժ, և նշել են ելքը «ապաշխարութեամբ» չարիքի, մեղքի, ապականության դեմ պայքարով: պետք է սթափվել «ի ննջմանէ ծանրութեան, ամենազգաստ արթնութեամբ, հոգենորոգ զուարթութեամբ», պետք է ընդմիշտ ազատվել հոգևոր և մտավոր խավարից, ոտքի կանգնել՝ արի և հպարտ՝ գտնել դարերի ճամփան և հասնել խաղաղության: Դա կլինի հայ ժողովուրդի փրկությունը՝ վախճանը նրա դարավոր տառապանքի:

Մեր հոգևոր երգասացները, հաճախ կրոնական ձևի տակ տվել են նաև մեր ժողովրդի անփառունակ կյանքը, նրա դժգոխությունն ու ողբերգությունը: Դրանք բարեպաշտական երկյուղածությամբ չէին համարձակվում շատ հեռանալ Աստվածաշնչի ոգուց և տրադիցիաներից, բայց այնուամենայնիվ նրանց երգերում, սաղերում արտահայտվել են մեր ժողովուրդի կյանքը, նրա ապրումներն ու նրա պայքարը: Մեր կրոնական բանաստեղծության մեջ, անհասարակ, տրվում է մեղքի ճիրաններում գալարվող, մեղավորի անհանգիստ հոգու պատկերը, նրա ձգտումը իր «հոգու փրկության»: Բայց հետագայում, քաղաքական դեպքերի գահավեժ դասավորությամբ, երբ «յողրս փոխեցաւ մեզ ամենայն», ամբողջ ազգն է ձգտում իր փրկության, իր հոգեկան խաղաղության, քանի որ նա իր աչքերով է տեսնում իր հայրենի անդաստանի, մշակած դաշտերի, իր բարեկից կյանքի, զվարթ աշխատանքի իր գեղեցիկ և շեն աշխարհի ոչնչացումը: Պարբերական ասպատակություններից կոտորվում է մեր ժողովուրդը, իր հայրենի երկրում կյանքի, պատվի, գույքի անապահովություն է տիրում, թողնում է իր հայրենի հողը ու ընկնում պանդխտության մոայլ ճանապարհների վրա, թափառում օտար աստղերի տակ, միշտ հալածական, միշտ անհանգիստ: Շորս ոչ սուր սատակեաց՝ ցրտեցան զօրէն մոլորական աստեղաց:

«Մով կենցաղոյս հանապազ զիս արեկոծէ, մըրկեալ արիք թշնամին ինձ յարուցանէ, նաւապետ բարի, լեր անձին իմոյ ապաւնէ»: Ապաշխարության այս երգը մեղքի ճիրաններում տոպալտող, մի միստիկ մեղավորի հոգու աղաղակը չէ լուկ, նրա մեջ արտահայտվել է նաև հայ ժողովուրդի «հանապազօրյա արեկոծությունը կյանքի ծովում»:

Մեր կրոնական բանաստեղծության մեջ միշտ զգալի է մեր ժողովրդի խորին վիշտը իր մոռյալ իրականության նկատմամբ։ Ուրբան դառնություն կա կաստիվերացու այս տողերի մեջ. «Աշխարհ ամենայն ի խաղաղության բնակի, մենք գերիք և կալանա-

կործանած փառքը, կուլտուրական և քաղաքական կյանքի անկումը, քաղաքների և ավանների ավերումը. «ոչ մի տր հանդիպեցաք անդորրության... ամենայն ժամանակ աւուրց մերոց լի եղև խռովութեամբ և նեղութեամբ»։ Այս տողերի մեջ է նրեում

Գերապատիվ Սահակ Մրբազանը Բաղդ խոսելիս

տրք, սրակոտորք և տնաւերք, լընյից կողոպտածք... քանի՜ դառն է պատմութիւնս և ողբոց արժանի»... Այս է եղել դարերով մեր ժողովրդի վիճակը, և հենց դա է պատճառը, որ մեր հին պատմագրության մեջ պակաս չի եղել հայրենասիրական ողբադին զգացման զեղումը։ Մեր պատմիչները կրակն բառերով երգել են իրենց հայրենիքի

հայ ժողովրդի ապրած ողջ ողբերգությունը։ Մի օր անգամ նա խաղաղություն չի ունեցել, մի գիշեր էլ չի քնել հանգիստ քնով. «զհրեշտակ խաղաղութեան քո առաքեա՛ առ մեզ որ եկեալ պահեսցէ զմեզ անխռովս, ի տուէ և ի գիշերի, յարթութեան և ի հանգրստեան մերում»։

Շնորհալին, իր ժամանակում, իր «Ողբ

Նդեսիրոյ»-ի մեջ ի դեմս Նդեսիրայի երգել է Հայաստանի և հայ ժողովրդի վիճակն ու դառն իրականությունը: Նրա «Բաբառնական բանը» հեղինակի ժամանակակից կյանքի երգը, միաժամանակ և «մեր ժողովրդի դարավոր վերքերի առաջին բանաստեղծական ողբն է, հայրենասերի ողբը, առաջին վերք Հայաստանին»: Ենորհային իր շնորհալի քնարով հառաչում է Հայաստանի համար, որոնում է նրա անցած խաղաղ շրջանի փառքը, որը իր ժամանակ չկար խորունկ հայրենասիրական տրագեդիա է ապրում նա վաղուց կորած և հեռացած ազատություն, խաղաղության համար և իր հոգու բովանդակ ջերմեռանդությամբ ձգտում է նորից ունենալ այն հին երկիրը, որ «նման էր փթթեալ ծաղկի, պայծառացած ի գոյն վարդի», ցանկալի բոլոր հայերի համար:

Իր հայրենի երկրի և ժողովրդի խաղաղությունը վրդովողների դեմ նա ծառանում է իր հավատի ողջ կրթությունով: «Աստուծո՛ւ իսպառ կործանեսցէ զքեզ յափտեան»: Մեր անցյալի գրականությունը, այսպես լայնորեն է անդրադարձնում ժամանակակից կյանքն ու իրականությունը, հասարակական և ազգային կյանքի պատկերը, ի հայրենասիրական ոգևորությամբ: Մեր հոգևոր բանաստեղծության մեջ արտահայտված մտքերն ու զգացմունքները, մորմոքն ու ցավը, հույսերն ու տենչերը լուի հեղինակներ չեն, այլ նրա ժամանակի հայ ժողովրդի: Զուտ անձնական քնարերգություն անելով հանդերձ, մեր հոգևոր երգասացները իրենց հոգում զգում են նաև իրենց ժամանակի, իրենց հասարակության ապրումները: Նարեկացին իր «Ողբերգութեան» մեջ հայտնում է, թե ինքը ժամանակի բոլոր դասերի, ամեն հասակի հոգին է ներկայացնում «Նշառակեալ յիւրում պատկերին»: Նարեկացին, իբր մեկ անդամը այդ հասարակության, դժգոհ է իր ապրած դարաշրջանից. նա իրեն զգում է հոգով ջախջախված, ինչպես մի խորտակված նավ կյանքի ծովում, և դուրս է փախչում կյանքից. խաղաղություն չկա կյանքում. մարդկային կյանքը է՝ զզվելի է, և՛ զարշեյի նրա համար, չունի ոչ մի լավ բան իր մեջ. «Ընտանիք թընամիք, հարազատք հակառակք, որդիք դաւաճանք»: Նարեկացու հոգեւորությունը վառ արտահայտություն է իր ժամանակի, հայ ժողովրդի սոցիալական և քաղաքական, հոգևոր ու փոքրուրական պայմանների: Նա կյանքում ոչ մի լավ բան չի տեսնում, բայց և այնպես չի կարողանում ուրանալ կյանքն ու աշխարհը: Հենց դրա համար էլ իր հոգու, կյանքի անխաղաղությունից, խռովահույզ սրտից

բխում է, ժայթքում է նրա խոսքը Աստուծո՛ւ հետ, իբր «հառաչանքի ձայն, սրտի հեծութիւն, ողբ ու աղաղակ»:

Մեր պատմիչները, տաղասացները իսկապես հայ ժողովրդի քաղաքական կյանքի ողբերգությունն են տվել: Պրանք, բոլորն էլ, հայրենի հողի, ջրի, ուրախ կյանքի, բարգավաճ քաղաքների երգիչներն են, ոչ թե սակայն ցնծությամբ ու բերկրանքով, այլ դառն վշտով, հառաչանքով. նրանք ոչ թե իրենց քնարով ուրախության, հաղթանակի երգ են հորինում, այլ ողբերգություն, հայ ժողովրդի «վերքի» երգը: Նրանք իրենց երկերում ոչ թե աշխարհի և կյանքի ունայնությունն ու ոչնչությունն են երգում, այլ հայոց գեղեցիկ ու շեն աշխարհի ոչնչացումը: Նրանք սիրում են իրենց հայրենիքը և ցավում են որ նա ավեր է. ահա նրանց վշտի աղբյուրը: Նրանք հաճախ ապրել են մեր ժողովրդի հետ դժնդակ պայմաններում, ակնհաստես են եղել անձամբ դեպքերին «Երեւ փորձ շարեացն» անցած, նրանց հայրենասերի սիրտը չի դիմացել իրենց տեսածներին և լսածներին: Նրանք չեն վարդապետել պաշարյունությամբ վերհիշել մեր ժողովրդի անցած արյունոտ ուղին, և հենց դրա համար էլ, իրենց սրտի խորքից հեծեծում և թառանցում են իրենց դժբախտ հայրենիքի և ժողովրդի համար, ոչ թե իբր մի միստիկ ձգնավոր աշխարհից կտրված, այլ իբրև մի հայրենասեր, որ սիրում է աշխարհը, մանավանդ Հայոց աշխարհը: «Ե՛հա պատարած կենաց տանս Հայոց... ամբողջան գաւառք... մարդաբնակ աշխարհն թափուր ի բնակչաց, ոչ լսի ձայն ուրախութեան ի կուլմս ալգեաց... ոչ խաղան մանկունք ու ոչ լսի ձայն հարսանեաց... եղեն շինանիստ աւանք բնակութիւն գաղանաց»:

Բայց այս ամենը երեկ էր, հայ ժողովրդի անցյալում...

Այսօր պայծառ է մեր ժողովրդի ներկան, է՛լ ավելի հուսալից նրա ապագան: Հայ ժողովուրդը աննկուն պայքարի միջոցով հասել է իր դարավոր երազներին, ձգտումներին, նա նվաճել է խաղաղությունը:

Այսօր մեր ժողովուրդը ունի մի գեղեցիկ Հայրենի երկիր, արևելքի դռների առաջ, կապույտ և երկնամերձ լեռների ծոցում, Մասիսի փեշերի վրա, գետերի կարկաչի և ծաղիկների բույրի մեջ: Դա այն պատմական Հայրենիքի մի սրբազան բեկորն է, որի միայնից անցել են հաճախ բարբարոս բռնակալությունների մարդկային հեղեղներ՝ ու ոտքի տակ տրորել մեր չքնաղ Հայրենիքը: Նրանք, այդ բռնակալությունները, եկել և անցել են, ամենհի փոթորիկների նման, նրանց չի հաջողվել ընկճել, նվաճել մեր

ժողովրդի անմեռ, ազատատենչ հոգին և սպրեկու, տեկելու կենսունակությունը:

Իր հարազատ Հայրենիքում, մեր ժողովուրդը այսօր բուժում է իր անցյալի վերքերը: Նա տերն է իր հողին, հացին, պատվին, իր ճակատագրին, իր արդար վաստակին: Իր հայրենի հողի վրա՝ աճում է նա մեկի տեղ հարյուր, մեկի տեղ հազար արդյունքներով, ժայռերից վարդեր է քաղում, քարերը վերափոխում է հացի, լույսի, կյանքի և կյանքը դարձնում է անսահման բարիքների մի անսպառ աղբյուր: Խաղաղության և ստեղծագործ աշխատանքի ոգին ընդգրկել է ողջ հայ ժողովրդին: Ամեն կողմ, ամեն քայլին երևում են խաղաղության պայմաններում՝ ստեղծագործ աշխատանքի սխրալի արդյունքները: Ցնորք չի եղել երբեք անցյալում մեր ժողովրդի մեծ վիշտը. երեսուն դարեր տառապել է նա իր կյանքի և պատմության վերջին երեսուն բախտավոր և խաղաղավետ տարիների համար, երբ ի վերջո գտել է խաղաղության և ազգային վերածնության ուղին:

Երեկ սակավաթիվ էինք մենք, այսօր միլիոններ ենք, երեկ մեր ժողովուրդը մի ափ հող ունեւր իբր հայրենիք, որը չէր բավում նույնիսկ մեր մեռելների համար իբր գերեզման, այսօր մեր հայրենի հողի վրա արեւ մայր չի մտնում:

Երեկ տկար, արհամարհված էր մեր ժողովուրդը, այսօր հզոր է նա և անպարտելի, մեկ ձեռքում գութան, մյուսում՝ սուր:

Երեկ՝ հալածական քշում էին նրան իր հարազատների արյան ու դիակների միջով դեպի օտարության մութ ու անհույս ճամփաներում մեռնելու, այսօր հաղթական վերադարձ է անում նա մահից դեպի կյանք, օտարությունից վերադարձ դեպի հայրենի հողն ու ջուրը, երդիքն ու օջախը: Ուր էլ որ գնացել է մեր ժողովուրդը, բախտը ուր էլ որ նետել է, նա իրեն հետ է տարել իր հայրենի երկրի օդին ու ջրին, արտին ու վարին անմոռանալի քաղցրությունները և պահել

է նրանց այրող հիշատակը սրտառու հավատարմությամբ, գուրգուրանքով:

Մեր ժողովուրդը այժմ տիրացել է իր երազին, և իր Հայրենիքում իր արդար քրտինքներից, որոնք աշխարհում նոր կյանք են կառուցում, նոր աշխարհ են կերտում՝ խաղաղության վրա, ժողովուրդների համերաշխության վրա:

Մեր ժողովուրդը անցյալում շատ է տառապել, տրտմել, լացել, այժմ միայն ուրախանում է, երգում և օրհնում այն փրկարար նախախնամական ձեռքը, որը ճանապարհ է բացել նրա համար դեպի նոր կյանք ու արեւաշող ապագա: Քանի՜ քանի՜ սերունդներ, երկար դարեր, աղոթել, սպասել, երազել են այս երջանիկ օրը իրենց ժողովրդի համար և մահացել են անմուրազ, Հայրենիքի սերը և իրենց ժողովրդի փրկության հույսը իրենց սրտերում, աչքերը հառած հավատով Մասիսին, Էջմիածնին, Սեփանին...

Այսօր, ավելի քան մի այլ ժամանակ, մեր ժողովուրդը նորից է աղոթում Աստուծուն՝ «ամենայն աշխարհի» խաղաղության համար: Այսօր, ավելի քան երբեք, մեր ժողովուրդը ակտիվ պայքար է մղում աշխարհի բազմահազար բարի կամքի տեր, խաղաղության ծարավի մարդկանց հետ, մնացուն և տեական խաղաղության համար, և սրտադին կոչ է անում «ամենեցուն» աչքի լույսի պես պահել ու պահպանել աշխարհում խաղաղությունը:

Այսօր, ամբողջ աշխարհում, խաղաղության հրատապ գործը իրենց ձեռքն են վերցրել ժողովուրդները, նրանց շարքում է կանգնել նաև հայ ժողովուրդը, որն իր անցյալի կենսափորձի վրա, ակտիվ պայքար է մղում հանուն խաղաղության:

Անմահ է ժողովուրդը, և անմահ է նաև ժողովրդի գործը: Խաղաղությունը կհաղթի աշխարհում: Չարերը միշտ պարտվել և պատժվել են:

Այս է պատմության դասը:

Այս է հայ ժողովրդի անսասան հավատը:

